

Małgorzata Głowska-Soldatow

Zastosowanie koncepcji rozwoju moralnego L. Kohlberga w badaniach pedagogicznych

Koncepcja rozwoju moralnego L. Kohlberga¹ jest psychologiczną teorią ontogenezy, odwołującą się do rzeczywistości empirycznej. Jej zasadniczym celem jest opis rozwoju moralnego i logiki rozwojowych przekształceń. Z tych względów model rozwoju moralnego L. Kohlberga znajduje także zastosowanie w badaniach pedagogicznych, między innymi w badaniach relacji między rozwojem moralnym dzieci w młodszym wieku szkolnym a spójnością wychowawczą nauczycieli i rodziców. W tekście przedstawiony zostanie fragment badań odnoszący się do rozpoznawania rozwoju moralnego dziecka w młodszym wieku szkolnym² z wykorzystaniem tej właśnie koncepcji.

Kohlberg przyjmuje, że w rozwoju wyodrębnić można stadia odzwierciedlające zmiany w strukturach poznawczych, których funkcją jest logiczne lub moralne rozumowanie. Zgodnie z tą teorią rozwój moralny przebiega przez trzy poziomy, a na każdym wyróżnia się dwa stadia. W ramach każdego stadium można wyodrębnić komponent perspektywy społecznej i komponent treści moralnej (rozumowanie i postępowanie moralne). Komponent perspektywy społecznej wskazuje

¹ L. Kohlberg, R. Mayer, *Rozwój jako cel wychowania*, [w:] *Spory o edukację*, Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), IBE, Warszawa 1993; L. Kohlberg, *Die Psychologie der Moralentwicklung*, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1995; L. Kohlberg, *Invariant sequence and internal consistency in judgement stages*, [in:] *Morality, moral behaviour, and moral development*, W. M. Kurtines, J. L. Gewirtz (eds.), Wiley and Sons, New York 1984.

² N. Eisenberg, *Rozwój wartości prospołecznych*, [w:] *Indywidualne i społeczne wyznaczniki wartościowania*, J. Reykowski, N. Eisenberg, E. Staub (red.), Wydawnictwo PAN, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1990.

jaki punkt widzenia został przyjęty przy podejmowaniu decyzji moralnej, a komponent treści moralnej jest silnie związany z doświadczeniami dziecka dotyczącymi sytuacji moralnych.

Rozwój moralny dzieci określany jest według poziomów i stadiów rozwojowych L. Kohlberga na podstawie badania rozumowania i postępowania moralnego. Opisuując rozwój sądów moralnych jako zmianę form rozumowania Kohlberg charakteryzuje poszczególne poziomy i stadia. Poziom przedkonwencjonalny, to moralność kary i posłuszeństwa (podmiot uzasadnia sądy z punktu widzenia irracjonalnego strachu przed karą), oraz relatywizm instrumentalny (wyrażane sądy uwzględniają przede wszystkim własne korzyści). Poziom konwencjonalny, to moralność interpersonalnej harmonii – w sądach dominuje dążenie, aby nie zawieść oczekiwań znaczących osób. Kolejne stadium to moralność prawa i porządku – podmiot uzasadnia sądy z punktu widzenia uznanych autorytetów. Poziom postkonwencjonalny, to moralność umowy społecznej i uniwersalnych zasad społecznych.

Diagnoza rozwoju moralnego dziecka

Punkt wyjścia prowadzonych badań stanowiła diagnoza poziomu rozwoju moralnego w zakresie 17 wartości instrumentalnych. Diagnoza sporządzana była na podstawie badania postępowania i rozumowania moralnego dzieci przy pomocy historyjek obrazkowych odpowiadających 17 rozpatrywanym wartościom. Badani wskazywali, jak postąpiliby w przedstawionej w historyjce sytuacji i przedstawiali własną argumentację (patrz aneks).

Postępowanie kwalifikowane było jako zgodne z wartością, bądź jako postępowanie niezgodne z wartością (wyniki badań prowadzonych przez N. Eisenberg upoważniają do stwierdzenia, że na wybór moralnego zachowania jednostki mają wpływ jej wartości³. Odpowiednio postępowaniu przypisywane były wartości liczbowe (2 i 1). Przedstawiona argumentacja stanowiła odpowiednik określonego stadium

³ M. Głoskowska-Soldatow, *System wartości nauczycieli i rodziców a rozwój moralny dzieci w młodszym wieku szkolnym*, [w:] *Dziecko – Nauczyciel – Rodzice. Konteksty edukacyjne*, R. Piwowarski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, IBN, Białystok – Warszawa, 2003.

rozwoju moralnego w koncepcji L. Kohlberga. W badaniach wystąpiło pierwsze, drugie, trzecie i czwarte stadium z 6 występujących w skali L. Kohlberga. Stadium rozwoju przyporządkowane zostały określone wartości liczbowe. Zgromadzony w ten sposób materiał oceniany był przez niezależnych sędziów kompetentnych. Zgodność ocen sędziów kompetentnych w losowo wybranych protokołach jest wysoka i wynosi $W=0,82$.

W konstrukcji wszystkich historyjek, wykorzystywany był ten sam schemat zaczerpnięty z klasycznego kohlbergowskiego „dylematu Heinza”. Przedstawiona w historyjce sytuacja stawiała dziecko wobec dylematu moralnego. Zadanie dziecka polegało na wskazaniu, jak się zachowa oraz wytłumaczeniu, dlaczego tak by postąpiło (patrz aneks).

W tej części badań wzięły udział 422 osoby. Wszyscy badani byli uczniami III klasy szkoły podstawowej. Wśród badanych było 230 dziewcząt i 193 chłopców, 210 osób zamieszkiwało na wsi, a 212 w mieście. W badanej grupie znalazło się 380 wyznawców katolicyzmu i 38 prawosławia (4 osoby nie udzieliły na ten temat odpowiedzi). Wykształcenie rodziców badanych dzieci przedstawiało się następująco: podstawowe – 125, zasadnicze – 96, średnie – 136, wyższe – 59.

Charakterystykę statystyczną wyników badanej grupy przedstawia tabela 1.

Wyniki przedstawione w tabeli pozwalają stwierdzić, jaki jest ogólny poziom w zakresie rozumowania i postępowania moralnego. Średnia arytmetyczna rozumowania moralnego waha się od 2,424 (historyjka badająca posłuszeństwo) do 2,92 (kultura bycia), co świadczy o tym, że badane dzieci znajdują się na III poziomie rozumowania moralnego według skali L. Kohlberga. Wynik uzyskany potwierdza, że dzieci 10-letnie osiągają poziom konwencjonalny, stadium nazywane konformizmem interpersonalnym. W przypadku wszystkich rozpatrywanych wartości wystąpiła dodatnia korelacja między rozumowaniem a postępowaniem moralnym, co oznacza, że im wyższe stadium rozumowania, tym zwiększa się prawdopodobieństwo zachowania świadczącego o przyjęciu wartości. Wyniki uzyskane w zakresie postępowania moralnego świadczące o zachowaniu zgodnym bądź niezgodnym z przyjętą wartością wskazują, że w przypadku 17 wartości więcej jest wyborów potwierdzających wyznawaną wartość. Rozpiętość wyników wynosi od 1,192

Tabela 1. Charakterystyka statystyczna badanej grupy w zakresie rozumowania i postępowania moralnego

Wartości	Rozumowanie moralne				Postępowanie moralne				Wskaźnik korelacji Pearsona	p =
	Średnia	Mediana	Wariancja	Odcz. Std	Średnia	Mediana	Wariancja	Odcz. Std		
1 Altruizm	2,682	3,0	0,227	0,476	1,948	2,0	0,050	0,223	0,3589	0,000
2 Ambicja	2,434	2,0	0,327	0,572	1,927	2,0	0,068	0,261	0,1979	0,000
3 Kreatywność	2,528	2,0	0,350	0,591	1,571	2,0	0,246	0,496	0,4998	0,000
4 Kultura bycia	2,929	3,0	0,066	0,257	1,957	2,0	0,041	0,202	0,6717	0,000
5 Niezależność	2,555	3,0	0,352	0,593	1,661	2,0	0,225	0,474	0,2171	0,000
6 Obowiązkowość	2,628	3,0	0,396	0,629	1,706	2,0	0,208	0,456	0,5288	0,000
7 Odpowiedzialność	2,754	3,0	0,219	0,468	1,912	2,0	0,080	0,283	0,4993	0,000
8 Opiekuńczość	2,844	3,0	0,189	0,435	1,943	2,0	0,054	0,232	0,4061	0,000
9 Otwartość	2,429	2,0	0,246	0,496	1,564	2,0	0,246	0,496	0,3082	0,000
10 Posłuszeństwo	2,424	2,0	0,292	0,541	1,967	2,0	0,032	0,179	0,1210	0,130
11 Samokrytycyzm	2,739	3,0	0,340	0,583	1,829	2,0	0,142	0,377	0,3268	0,000
12 Sprawiedliwość	2,855	3,0	0,437	0,661	1,727	2,0	0,199	0,446	0,4944	0,000
13 Szczerość	2,720	3,0	0,268	0,518	1,192	1,0	0,155	0,394	0,2401	0,000
14 Tolerancja	2,441	2,0	0,276	0,525	1,611	2,0	0,238	0,488	0,5126	0,000
15 Uczciwość	2,744	3,0	0,409	0,640	1,941	2,0	0,056	0,236	0,3707	0,000
16 Uspołecznienie	2,562	3,0	0,280	0,529	1,879	2,0	0,106	0,326	0,3664	0,000
17 Wielkoduszność	2,491	2,0	0,289	0,537	1,931	2,0	0,064	0,253	0,1960	0,000

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.

Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – kontynuacja, dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy BIBL/SP/0040/2023/01

(szczerłość) do 1,967 (posiuzzeństwo). Tylko wynik uzyskany w historii 13 wskazuje na to, że więcej było osób, których wybrane postępowanie świadczy o nieprzyjęciu i nieurzeczywistnianiu wartości, niż osób, których postępowanie jest zgodne z wartością, jaką jest szczerłość. Najniższy wynik w zakresie postępowania moralnego nie pokrywa się z najniższym wynikiem w zakresie rozumowania moralnego. Można zatem przypuszczać, że wysokie wyniki określające poziom rozumowania moralnego nie zawsze muszą być zgodne z wynikami osiąganymi w zakresie postępowania moralnego.

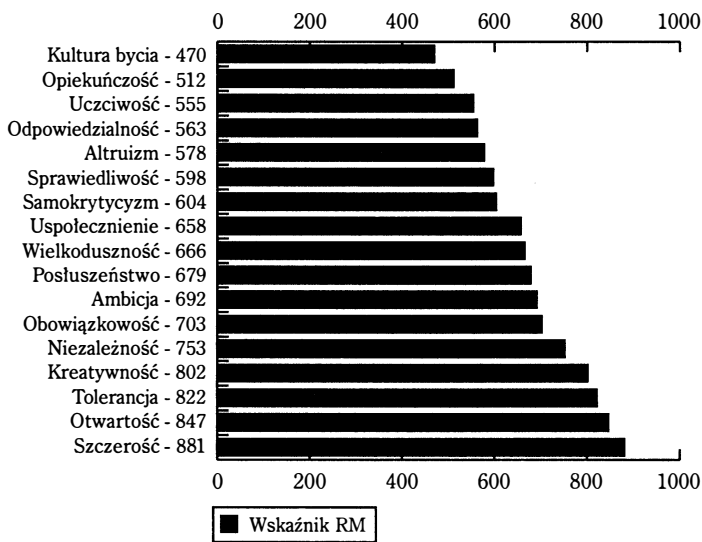
Poziom rozwoju moralnego ustalano sumując ze sobą wyniki poszczególnych osób uzyskane w badaniu postępowania i rozumowania. Każda osoba

moralnego maksymalny wynik = 34, a w części dotyczącej rozumowania moralnego maksymalny, możliwy do uzyskania wynik wynosił 68. Za indywidualny wskaźnik postępowania moralnego (P) przyjęto różnicę pomiędzy maksymalnym, możliwym do uzyskania wynikiem a wartością, którą uzyskało dziecko (globalny wskaźnik, to różnica pomiędzy możliwymi do uzyskania wartościami, a tymi, które uzyskano w badaniu). Wskaźnik rozumowania moralnego (R), to z kolei różnica pomiędzy maksymalną wartością możliwą do uzyskania w teście, a tą wartością, którą uzyskało dziecko w badaniu rozumowania moralnego. Analogicznie jak w przypadku globalnego wskaźnika postępowania moralnego, ustalono globalny wskaźnik rozumowania moralnego (RM). Wszystkie w ten sposób utworzone wskaźniki są odwrotnie proporcjonalne do rzeczywistych wyników, dlatego chcąc ustalić porządek wartości, który utworzyłby swoistą hierarchię wartości dla badanej grupy, wyniki należy ustawić rosnąco.

Porównując ze sobą wskaźniki rozwoju moralnego (RM) uzyskane w badaniu postępowania i rozumowania moralnego przy pomocy poszczególnych historyjek odnoszących się do 17 wartości instrumentalnych, można stwierdzić, jak przedstawia się urzeczywistnianie wartości instrumentalnych. Na tej podstawie można ustalić hierarchię wartości badanej grupy dzieci, ustaloną na podstawie rozumowania i deklarowanego postępowania.

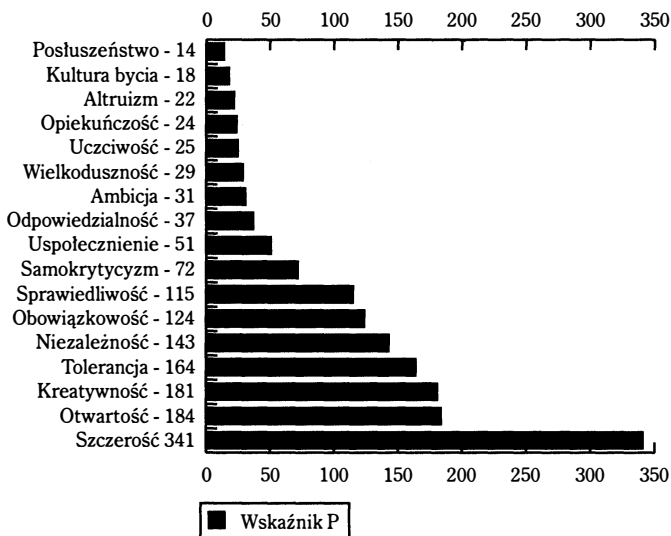
O przedstawionej hierarchii przede wszystkim można powiedzieć, że prezentuje wyrównany poziom rozwoju moralnego u badanej grupy.

Wykres 1. Hierarchia wartości powstała poprzez badanie rozwoju moralnego dzieci w młodszym wieku szkolnym



Występują niewielkie różnice we wskaźniku RM między kolejnymi wartościami w hierarchii. Największa amplituda wyników pomiędzy kolejnymi wartościami w hierarchii występuje pomiędzy 7 a 8 wartością (samokrytycyzmem a uspołecznieniem). W czołówce wyników uplasowały się wartości moralne dotyczące stosunków interpersonalnych (kultura bycia, opiekuńczość, uczciwość, altruizm), zamyka hierarchię grupa wartości związanych z samoakceptacją, tzw. kompetencyjnych (otwartość, kreatywność, niezależność, ambicja). Zastanawiająca jest ostatnia pozycja w hierarchii wartości jaką jest szczerłość. Można to tłumaczyć trudną dla dziecka sytuacją przedstawioną w historyjce (nr 13), gdzie w swego rodzaju konflikcie wystąpiły dwie wartości: szczerłość i kultura bycia. Dziecko decydując się na szczerłość, jako mówienie prawdy i bycie w zgodzie z samym sobą, staje się w swoim mniemaniu osobą niekulturalną. Uzyskane wyniki wskazują na to, że kultura bycia jest wartością najbardziej determinującą zachowanie i rozumowanie dzieci, dlatego badani częściej wybierali zachowanie zgodne z kulturą bycia, rezygnując w tym wypadku ze szczerłości.

Wykres 2. Hierarchia wartości utworzona na podstawie badania postępowania moralnego

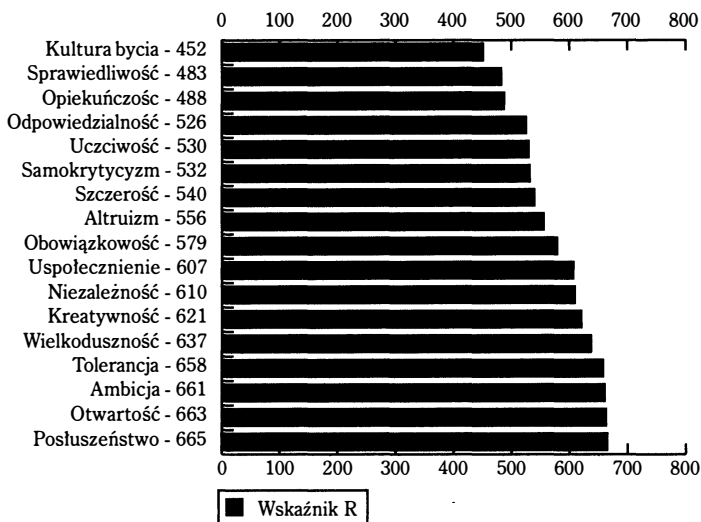


Przedstawiona hierarchia wartości została utworzona na podstawie wskaźnika rozwoju moralnego (RM), który jak wiadomo jest wypadkową rozumowania i postępowania moralnego. Inne są hierarchie wartości utworzone na podstawie wyników badania pojedynczych elementów rozwoju moralnego. Przedstawiają je wykresy 2 i 3.

Analizując przedstawione hierarchie można ogólnie stwierdzić dużą zmienność w kolejności poszczególnych wartości. Tylko 3 wartości (uczciwość, tolerancja i otwartość) zachowały tę samą pozycję. Na szczególną uwagę zasługuje posłuszeństwo, które w prezentowanych systemach zajmuje skrajne pozycje. W mniejszej skali zjawisko to dotyczy szczerkości (10 poz.) i sprawiedliwości (9 poz.). Sytuacja ta podyktowana jest rozkładem wyników w badaniu dotyczącym zachowania i rozumowania moralnego.

Analizując wyniki (Tabela 2) daje się zauważyć sytuację, gdzie wybór zachowania świadczy o zdecydowaniu o przyjęciu określonej wartości, a dominuje rozumowanie (dotyczące tej wartości) zakwalifikowane do drugiego stadium (patrz posłuszeństwo), albo sytuacja

Wykres 3. Hierarchia wartości utworzona na podstawie badania rozumowania moralnego



odwrotna – najwięcej wskazań świadczących o nieprzyjęciu wartości w postępowaniu, a według wskaźnika rozumowania, wartość uplasowała się na 7 miejscu. Najwięcej wypowiedzi świadczących o osiągnięciu IV stadium rozumowania moralnego (najwyższego w badanej grupie) dotyczy sprawiedliwości. Blisko 13% badanych wykazało się dojrzałością rozumowania moralnego w argumentacji zachowania związanego z tą wartością. Globalnie najwięcej wypowiedzi uzasadniających postępowanie (bez uwzględniania jakości postępowania) zostało zakwalifikowanych do stadium III (58%). Na drugim miejscu znalazły się wypowiedzi charakterystyczne dla stadium II (38,3%), na trzecim stadium IV – (3%), a najmniej było wypowiedzi typowych dla I stadium (0,7%). Wyniki w zakresie postępowania moralnego wskazują na proporcje pomiędzy zachowaniem zgodnym z wyznawaną wartością (78,1%) a zachowaniem świadczącym o nieuwzględnianiu jej w przedstawionej w historii sytuacji (21,9%).

Rozkład wyników dotyczących rozumowania moralnego z uwzględnieniem stadiów rozwojowych L. Kohlberga przedstawia wykres 4.

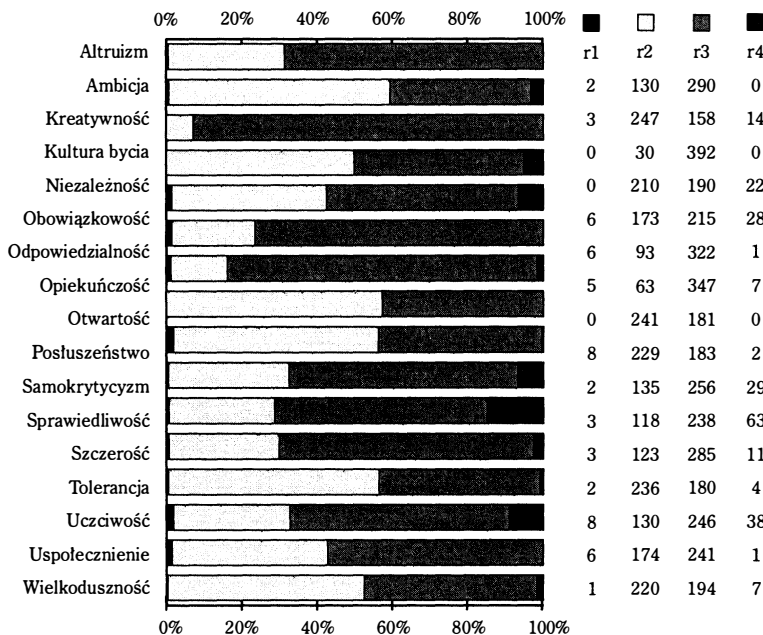
Tabela 2. Poziom rozumowania i postępowania moralnego a rozwój moralny dzieci

Wartości	r1	r2	r3	r4	n =	r1+r2 +r3+r4	R	p1	p2	p1+p2	P	RM
1 Altruizm	2	130	290	0	422	1132	556	22	400	822	22	578
2 Ambicja	3	247	158	14	422	1027	661	31	391	813	31	692
3 Kreatywność	2	214	187	19	422	1067	621	181	241	663	181	802
4 Kultura bycia	0	30	392	0	422	1236	452	18	404	826	18	470
5 Niezależność	0	210	190	22	422	1078	610	143	279	701	143	753
6 Obowiązkowość	6	173	215	28	422	1109	579	124	298	720	124	703
7 Odpowiedzialność	6	93	322	1	422	1162	526	37	385	807	37	563
8 Opiekuńczość	5	63	347	7	422	1200	488	24	398	820	24	512
9 Otwartość	0	241	181	0	422	1025	663	184	238	660	184	847
10 Posłuszeństwo	8	229	183	2	422	1023	665	14	408	830	14	679
11 Samokrytycyzm	2	135	256	29	422	1156	532	72	350	772	72	604
12 Sprawiedliwość	3	118	238	63	422	1205	483	115	307	729	115	598
13 Szczerść	3	123	285	11	422	1148	540	341	81	503	341	881
14 Tolerancja	2	236	180	4	422	1030	658	164	258	680	164	822
15 Uczciwość	8	130	246	38	422	1158	530	25	397	819	25	555
16 Uspolecznienie	6	174	241	1	422	1081	607	51	371	793	51	658
17 Wielkoduszność	1	220	194	7	422	1051	637	29	393	815	29	666
Suma	57	2766	4105	246	7174	18888	9808	1575	5599	12773	1575	11383

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.

Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – kontynuacja, dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy BIBL/SP/0040/2023/01

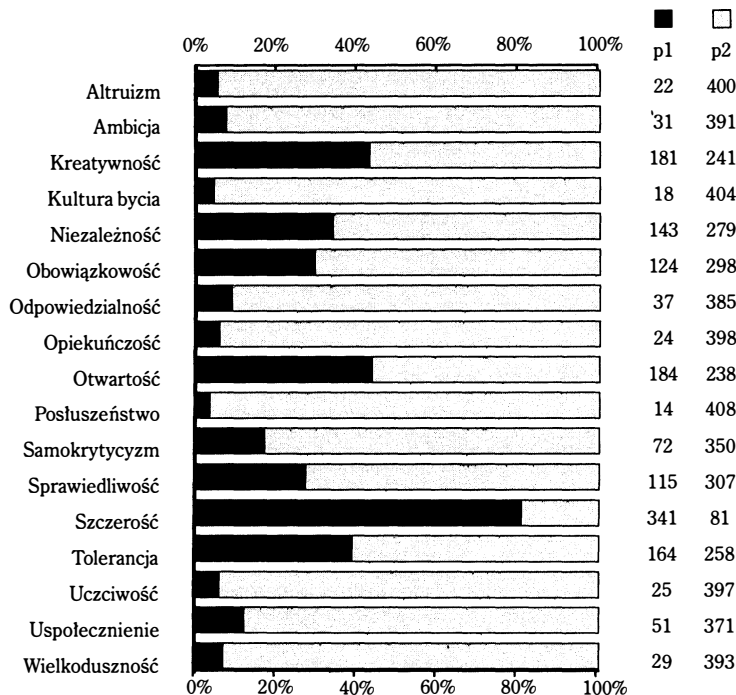
Wykres 4. Rozwój moralny w aspekcie rozumowania moralnego



Umożliwia on obserwację wypowiedzi, z uwzględnieniem podziału na stadia rozwojowe. Są wartości, w przypadku których nie ma argumentacji zakwalifikowanych do I stadium (patrz: kultura bycia, niezależność i otwartość), jak i takie, gdzie nie pojawiają się z kolei wypowiedzi zaklasyfikowanych do stadium IV (kultura bycia, altruizm, otwartość). Ukazane proporcje pomiędzy rozumowaniem moralnym na poziomie określonych stadiów pozwalają na stwierdzenie, na którym stadium argumentacje wyjaśniające motywacje postępowania dominują w wypowiedziach dzieci.

Ilustracja graficzna wyników dotyczących postępowania moralnego (Wykres 5) daje możliwość stwierdzenia, że w przypadku 17 wartości instrumentalnych rozpatrywanych w badaniu, dzieci wykazują zachowania świadczące o przyjęciu i akceptacji wartości i z wyjątkiem jednej

Wykres 5. Rozwój moralny w aspekcie postępowania moralnego



wartości (szczerości) postępowanie w dominujący sposób to potwierdza.

Pomimo pojedynczych wyników wykazujących niekonsekwencje pomiędzy rozumowaniem moralnym a postępowaniem, określenie współczynnika korelacji Pearsona (Tabela 3) pozwala na stwierdzenie korelacji dodatniej – wraz ze wzrostem stadium rozumowania moralnego w obrębie danej wartości, następuje wzrost zachowań potwierdzających jej przyjęcie.

Tabela 3. Rozumowanie i postępowanie moralne a rozwój moralny ze względu na płeć badanych

Wartości	Chłopcy						Dziewczęta						P =		
	R	R (%)	P	P (%)	RM (ch)	RM (%)	N	R	R (%)	P	P (%)	RM (dz)		RM (%)	N
	Altruizm	257	5,4	17	2,2	274	4,9	192	299	5,7	5	0,6		304	5,1
Ambicja	301	6,3	14	1,8	315	5,7	192	360	6,9	17	2,1	377	6,3	230	0,982
Kreatywność	292	6,1	85	10,9	377	6,8	192	329	6,3	96	12,1	425	7,1	230	0,209
Kultura bycia	210	4,4	16	2,0	226	4,1	192	242	4,6	2	0,3	244	4,1	230	0,005
Niezależność	276	5,8	83	10,6	359	6,4	192	334	6,4	60	7,6	394	6,6	230	0,017
Obowiązkowość	266	5,6	54	6,9	320	5,7	192	313	6,0	70	8,8	383	6,4	230	0,988
Odpowiedzialność	243	5,1	21	2,7	264	4,7	192	283	5,4	16	2,0	299	5,0	230	0,244
Opiekuńczość	229	4,8	14	1,8	243	4,4	192	259	5,0	10	1,3	269	4,5	230	0,085
Otwartość	308	6,4	76	9,7	384	6,9	192	355	6,8	108	13,6	463	7,7	230	0,868
Posłuszeństwo	312	6,5	7	0,9	319	5,7	192	353	6,8	7	0,9	360	6,0	230	0,095
Samokrytycyzm	448	9,4	38	4,9	486	8,7	192	276	5,3	34	4,3	310	5,2	230	0,018
Sprawiedliwość	226	4,7	55	7,0	281	5,0	192	257	4,9	60	7,6	317	5,3	230	0,366
Szczerość	245	5,1	159	20,4	404	7,3	192	295	5,7	182	22,9	477	7,9	230	0,669
Tolerancja	310	6,5	81	10,4	391	7,0	192	348	6,7	83	10,5	431	7,2	230	0,059
Uczciwość	254	5,3	17	2,2	271	4,9	192	276	5,3	8	1,0	284	4,7	230	0,017
Uspołecznienie	299	6,2	29	3,7	328	5,9	192	308	5,9	22	2,8	330	5,5	230	0,000
Wielkoduszność	310	6,5	15	1,9	325	5,8	192	327	6,3	14	1,8	341	5,7	230	0,001
Suma	4786	100	781	100	5567	100	3264	5214	100	794	100	6008	100	3910	

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.

Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – kontynuacja, dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy BIBL/SP/0040/2023/01

Rozumowanie i postępowanie moralne a rozwój moralny uczniów

Dalsza część analizy będzie koncentrować się na interpretacji wyników odnoszących się do rozwoju moralnego (rozumowania i postępowania moralnego) w kontekście różnic pomiędzy grupami wyodrębnionymi ze względu na płeć, miejsce zamieszkania, wyznanie i wykształcenie rodziców. Ze względu na porównywanie grup o nierównej liczebności wskaźniki P, R, RM podawane będą w procentach.

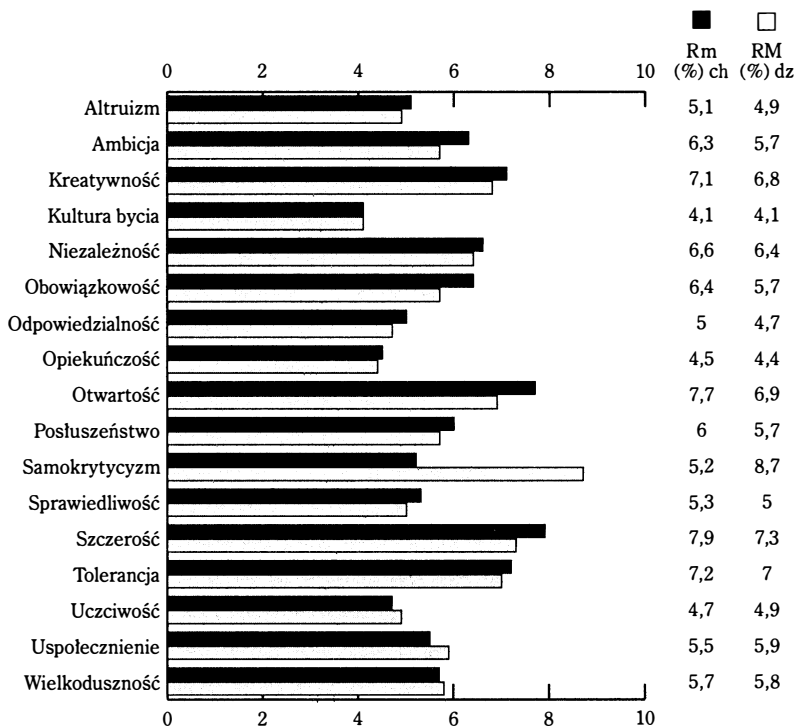
W zestawieniu chłopców i dziewcząt różnice istotne na poziomie statystycznym (mierzone testem T-Studenta dla grup niezależnych) odnoszące się do wskaźnika rozwoju moralnego dotyczą 6 wartości: kultury bycia, niezależności, samokrytycyzmu, uczciwości, współczucia i wielkoduszności.

Struktury wartości, które powstały na podstawie wyników uzyskanych w badaniu dziewcząt i chłopców dotyczącym postępowania moralnego, charakteryzują się dużym zróżnicowaniem strukturalnym. Różnice występujące pomiędzy poszczególnymi wartościami wewnątrz systemu są znaczne i dochodzą nawet do ok. 22% (patrz: kultura bycia i szczerść w systemie dziewcząt, czy posłuszeństwo i szczerść w systemie chłopców). Pomiedzy dziewczętami a chłopcami nie ma różnic w postępowaniu odnoszącym się do realizacji wartości: posłuszeństwo, tolerancja i wielkoduszność, z kolei najbardziej widoczne różnice w postępowaniu pomiędzy rozpatrywanymi próbami dotyczą: ambicji, otwartości, niezależności i szczerści.

Systemy wartości utworzone ze względu na stadium rozumowania moralnego nie są zróżnicowane strukturalnie. Największe amplitudy pomiędzy wskaźnikiem rozumowania moralnego (R) wynoszą u chłopców 5.0 (kultura bycia, samokrytycyzm), u dziewcząt 2,3 (ambicja, kultura bycia). Pomimo różnic istotnych statystycznie dotyczących globalnie rozwoju moralnego, uzyskane wyniki nie upoważniają do stwierdzenia różnic przy odrębnym rozpatrywaniu rozumowania i postępowania ze względu na płeć. Porównanie rozwoju moralnego dziewcząt i chłopców przedstawia wykres 6.

Istotność różnic statystycznych w rozwoju moralnym w grupach wyłonionych ze względu na miejsce zamieszkania (wieś/miasto) wykazuje

Wykres 6. Rozwój moralny ze względu na płeć badanych



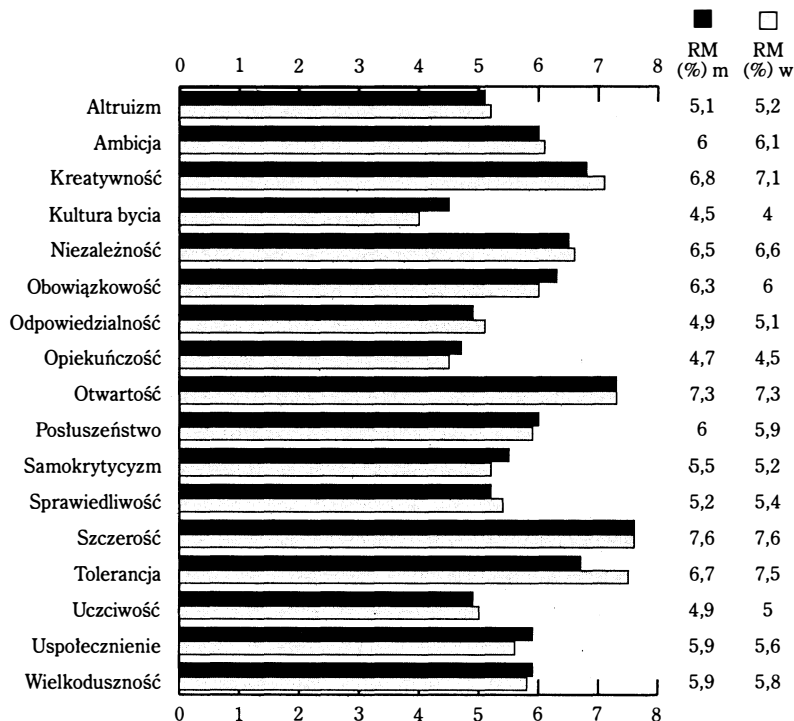
6 wartości, są to: altruizm, ambicja, niezależność, odpowiedzialność, tolerancja, uczciwość i społecznienie.

Podobnie jak we wcześniej analizowanych systemach wartości, tak i w przypadku podgrup wyłonionych ze względu na miejsce zamieszkania, system wartości wynikający z postępowania moralnego jest bardziej zróżnicowany strukturalnie niż system, gdzie podstawą jego utworzenia było rozumowanie moralne. Różnice w procentowym wskaźniku postępowania moralnego osiągają 16,3% (posłuszeństwo, szczerość) u osób mieszkających w mieście i 19,4% (posłuszeństwo i kultura bycia) u osób mieszkających na wsi. Nie ma natomiast poważnych różnic pomiędzy wartościami w porównywanych systemach, w związku z tym nie obserwuje się istotnych zmian w pozycjach poszczególnych wartości w omawianych hierarchiach.

Tabela 4. Rozmowanie i postępowanie moralne a rozwój moralny ze względu na miejsce zamieszkania

Wartości	Miasto						Wieś						p =		
	R	R (%)	P	P (%)	RM (m)	RM (%)	N	R	R (%)	P	P (%)	RM (w)		RM (%)	N
Altruizm	305	5,6	23	2,3	328	5,1	212	291	5,8	15	1,8	306	5,2	210	0,002
Ambicja	357	6,6	33	3,3	390	6,0	212	344	6,8	14	1,7	358	6,1	210	0,049
Kreatywność	336	6,2	104	10,2	440	6,8	212	325	6,4	93	11,2	418	7,1	210	0,051
Kultura bycia	266	4,9	24	2,4	290	4,5	212	226	4,5	10	1,2	236	4,0	210	0,625
Niezależność	329	6,1	91	9,0	420	6,5	212	321	6,4	68	8,2	389	6,6	210	0,039
Obowiązkowość	334	6,1	73	7,2	407	6,3	212	285	5,6	67	8,1	352	6,0	210	0,825
Odpowiedzialność	288	5,3	30	3,0	318	4,9	212	278	5,5	23	2,8	301	5,1	210	0,002
Opiekuńczość	279	5,1	23	2,3	302	4,7	212	249	4,9	17	2,0	266	4,5	210	0,055
Otwartość	369	6,8	102	10,0	471	7,3	212	334	6,6	98	11,8	432	7,3	210	0,203
Posłuszeństwo	366	6,7	20	2,0	386	6,0	212	339	6,7	10	1,2	349	5,9	210	0,067
Samokrytycyzm	298	5,5	56	5,5	354	5,5	212	274	5,4	32	3,8	306	5,2	210	0,505
Sprawiedliwość	268	4,9	69	6,8	337	5,2	212	255	5,0	62	7,5	317	5,4	210	0,050
Szczerość	305	5,6	186	18,3	491	7,6	212	275	5,4	171	20,6	446	7,6	210	0,307
Tolerancja	351	6,5	84	8,3	435	6,7	212	347	6,9	96	11,5	443	7,5	210	0,000
Uczciwość	295	5,4	24	2,4	319	4,9	212	275	5,4	17	2,0	292	5,0	210	0,043
Uspolecznienie	339	6,2	43	4,2	382	5,9	212	308	6,1	24	2,9	332	5,6	210	0,536
Wielkoduszność	349	6,4	30	3,0	379	5,9	212	328	6,5	15	1,8	343	5,8	210	0,077
Razem	5434	100	1015	100	6449	100	3604	5054	100	832	100	5886	100	3570	3,435

Wykres 7. Rozwój moralny ze względu na miejsce zamieszkania



Wskaźnik rozumowania moralnego nie różnicuje dzieci mieszkających w miastach i na wsi. Wyniki uzyskane w badaniu rozumowania moralnego utrzymują się na zbliżonym lub wręcz tym samym poziomie (posłuszeństwo, uczciwość).

W rozwoju moralnym (RM) najwyższy wynik (najniższy wskaźnik) uzyskała wartość kultura bycia, a najniższy szczerłość. Szczegółowe wyniki przedstawione są na wykresie 7.

Kolejną zmienną braną pod uwagę przy porównywaniu systemów i hierarchii wartości jest wyznaczenie. Rozpatrywane są dwie grupy: wyznawcy katolicyzmu i prawosławia. Trzecia grupa to osoby, które nie udzieliły odpowiedzi, czy są osobami wierzącymi i jaką wiarę wyznają (4 osoby). W systemie wartości powstałym jako wynik postępowania

Tabela 5. Postępowanie i rozumowanie moralne a rozwój moralny ze względu na wyznanie

Wartości	Katolicy							Prawosławni							p =
	R	R (%)	P	P (%)	RM (k)	RM (%)	N	R	R (%)	P	P (%)	RM (p)	RM (%)	N	
Altruizm	503	5,7	22	1,5	525	5,1	380	49	5,8	0	0	49	5,1	38	0,364
Ambicja	587	6,6	29	2,0	616	6,0	380	67	8,0	2	1,5	69	7,1	38	0,090
Kreatywność	553	6,2	165	11,6	718	7,0	380	63	7,5	15	11,5	78	8,0	38	0,309
Kultura bycia	410	4,6	18	1,3	428	4,2	380	38	4,5	0	0,0	38	3,9	38	0,079
Niezależność	546	6,1	136	9,6	682	6,6	380	58	6,9	5	3,8	63	6,5	38	0,235
Obowiązkowość	524	5,9	110	7,7	634	6,1	380	51	6,1	13	9,9	64	6,6	38	0,922
Odpowiedzialność	478	5,4	33	2,3	511	5,0	380	44	5,2	4	3,1	48	4,9	38	0,468
Opiekuńczość	443	5,0	24	1,7	467	4,5	380	41	4,9	0	0	41	4,2	38	0,124
Otwartość	599	6,7	159	11,2	758	7,4	380	57	6,8	24	18,3	81	8,4	38	0,319
Posłuszeństwo	603	6,8	12	0,8	615	6,0	380	56	6,7	2	1,5	58	6,0	38	0,360
Samokrytycyzm	490	5,5	67	4,7	557	5,4	380	40	4,8	5	3,8	45	4,6	38	0,043
Sprawiedliwość	439	4,9	100	7,0	539	5,2	380	40	4,8	14	10,7	54	5,6	38	0,987
Szczerość	492	5,5	303	21,3	795	7,7	380	44	5,2	36	27,5	80	8,2	38	0,915
Tolerancja	603	6,8	156	11,0	759	7,4	380	49	5,8	6	4,6	55	5,7	38	0,000
Uczciwość	481	5,4	24	1,7	505	4,9	380	43	5,1	1	0,8	44	4,5	38	0,187
Uspołecznienie	554	6,2	49	3,4	603	5,8	380	48	5,7	2	1,5	50	5,2	38	0,026
Wielkoduszność	581	6,5	17	1,2	598	5,8	380	51	6,1	2	1,5	53	5,5	38	0,059
Razem	8886	100	1424	100	10310	100	6460	839	100	131	100	970	100	646	

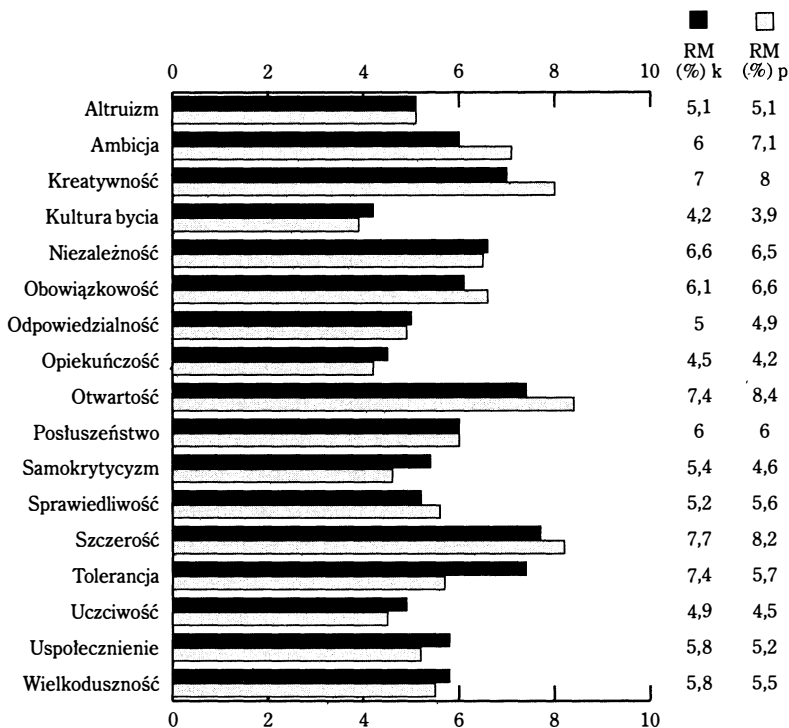
moralnego w grupie dzieci prawosławnych pojawił się wskaźnik P na poziomie 0, co oznacza, że w rozpatrywanej grupie dzieci prawosławnych wszystkie, badane osoby (38) uzyskały maksymalny wynik (wskaźnik jest różnicą pomiędzy maksymalną wartością możliwą do uzyskania a wartością, którą uzyskali badani). Taka sytuacja występuje w przypadku dwóch wartości: altruizmu i opiekuńczości.

Z punktu widzenia istotności statystycznej grupy te wykazują różnice w obrębie trzech wartości: samokrytycyzm, tolerancja i uspołecznienie. Wskaźniki P i R mają zbliżone wartości, można zatem przypuścić, że skumulowane wartości zniwelowały różnice uzyskane przez pojedyncze osoby. W systemach wartości uwzględniających postępowanie moralne w obu grupach zaobserwować można duże rozpiętości we wskaźniku P, od 0,8 do 31,3 u dzieci wyznania katolickiego, od 0 do 27 u dzieci wyznania prawosławnego. Różnice pomiędzy wartościami R ani w obrębie analizowanych systemów, ani pomiędzy nimi nie są istotne. Wyniki dotyczące rozwoju moralnego przedstawia wykres 8.

W tabeli 6 umieszczone są wyniki dotyczące rozwoju moralnego w grupach dzieci wyłonionych ze względu na wykształcenie rodziców. Struktury systemów wartości dla tych grup wykazują takie same cechy jak w poprzednio analizowanych – większa różnorodność strukturalna dotyczy wskaźnika P niż R. Wskaźniki globalne rozwoju moralnego (procentowe) nie sugerują wprawdzie, że wykształcenie rodziców w sposób znaczący wpływa na rozwój moralny dziecka, jednak test T-Studenta badający istotność różnic w próbach niezależnych wykazuje, że w porównywanych grupach różnice dotyczące niektórych wartości nie są przypadkowe, lecz mają charakter różnic istotnych statystycznie. Największa liczba wartości różnicujących próby dotyczy porównania dzieci, których rodzice posiadają wykształcenie wyższe i dzieci rodziców ze średnim wykształceniem – 4 wartości: kreatywność, kultura bycia, niezależność i szczerowość. Nie ma różnic na poziomie $p > 0,05$ pomiędzy dziećmi rodziców z podstawowym i średnim wykształceniem.

Podsumowując część rozważań dotyczących rozumowania i postępowania moralnego uczniów i ich związku z rozwojem moralnym można stwierdzić, że różnice pojawiające się pomiędzy strukturami wartości wyłonionymi na podstawie rozumowania moralnego i postępowania moralnego nie wpływają na globalny wskaźnik rozwoju moral-

Wykres 8. Rozwój moralny a wyznanie



nego. Trzeba jednak pamiętać, że wskaźniki globalne mają tendencję do wyrównywania („uśredniania”) uzyskanych wyników, co dało się zauważyć porównując grupy między sobą z uwzględnieniem wskaźników RM i porównując te same grupy przy pomocy testów statystycznych (test T-Studenta).

Tabela 6. Rozwój moralny – różnice istotne statystycznie ze względu na wykształcenie rodziców

Wartości	Podstawowe(p)		Zasadnicze (z)		Średnie (ś)		Wyższe (w)		p-z	p-s	p-w	z-ś	z-w	w-ś
	RM	N	RM	N	M	N	RM	N						
Altruizm	173	125	128	96	188	136	82	59	0,5397	0,9814	0,9550	0,5040	0,5964	0,9348
Ambicja	203	125	148	96	238	136	94	59	0,3584	0,1213	0,7883	0,0139	0,6591	0,1463
Kreatywność	254	125	177	96	262	136	94	59	0,1506	0,3597	0,0048	0,4954	0,1140	0,0197
Kultura bycia	139	125	111	96	143	136	71	59	0,4731	0,1728	0,1949	0,0522	0,5791	0,0116
Niezależność	234	125	179	96	245	136	86	59	0,9294	0,3990	0,0002	0,4664	0,0002	0,0023
Obowiązkowość	219	125	161	96	221	136	89	59	0,5682	0,2851	0,1229	0,6716	0,2844	0,4276
Odpowiedzialność	163	125	130	96	182	136	80	59	0,5780	0,6584	0,6161	0,8566	0,9881	0,8619
Opiekuńczość	160	125	112	96	160	136	75	59	0,1646	0,1363	0,9288	0,8828	0,2561	0,2314
Otwartość	248	125	196	96	279	136	109	59	0,6005	0,4952	0,2753	0,9281	0,1514	0,1018
Posłuszeństwo	206	125	160	96	215	136	86	59	0,7960	0,3833	0,0242	0,3111	0,0197	0,2259
Samokrytycyzm	178	125	146	96	189	136	83	59	0,3773	0,7224	0,8848	0,2310	0,3956	0,8871
Sprawiedliwość	194	125	133	96	178	136	83	59	0,2066	0,0433	0,3580	0,5319	0,8900	0,5030
Szczerłość	257	125	210	96	292	136	113	59	0,1868	0,2846	0,2146	0,6665	0,0289	0,0303
Tolerancja	260	125	179	96	265	136	107	59	0,0717	0,2258	0,0614	0,4671	0,7283	0,3266
Uczciwość	173	125	121	96	180	136	72	59	0,2457	0,5237	0,2104	0,5024	0,7479	0,3681
Uspołecznienie	203	125	139	96	212	136	89	59	0,0773	0,4530	0,3526	0,1927	0,6100	0,6335
Wielkoduszność	204	125	146	96	219	136	90	59	0,2150	0,7839	0,3034	0,2853	0,9655	0,3773

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.

Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – kontynuacja,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki
na podstawie umowy BIBL/SP/0040/2023/01

Struktura rozumowania moralnego a postępowanie moralne uczniów

Interpretując wyniki dotyczące elementów rozwoju moralnego rozumowania i postępowania moralnego uzyskane przez badane dzieci, należy pamiętać, że zgodnie z teorią Kohlberga zachowania moralne zależą od sądów moralnych, które decydują o podejmowanych przez podmiot czynnościach. Predykcję zachowania dziecka umożliwia nie treść sądów (argumentacji) lecz jego struktura. Dziecko poprzez zachowanie daje wyraz temu, że nie wolno kraść, a postępuje tak, gdyż jego rozumowanie może być następujące: *Bo jak się wyda, to dostanę lanie* (I stadium), albo: *Bo sprawiłbym przykrość swoim rodzicom* (III stadium). Ważniejsze dla postępowania moralnego jest dojrzałość struktur rozumowania moralnego, niż to co jednostka deklaruje. Rozwój struktur rozumowania moralnego przejawia się rosnącą niezależnością od wewnętrznych impulsów oraz oczekiwań społecznych i pozwala na zachowanie coraz bardziej zgodne z zasadami postępowania (wartościami) określonymi i przyjętymi przez jednostkę.

Podchodząc do analizy rezultatów badań w zakresie rozwoju moralnego z punktu widzenia postępowania moralnego warto zwrócić uwagę, na to, że nie zawsze stadium rozumowania moralnego decydowało o wyborze postępowania. Przy wyborze zachowania świadczącego o nieprzyjęciu (P1) przez dziecko wartości pojawiały się argumentacje na wyższym poziomie (III a nawet IV stadium) rozumowania moralnego, niż przy wyborze przez badanego postępowania zgodnego z wartością (P2). Można to interpretować w ten sposób, że struktury rozumowania osiągnęły już określony poziom (stadium) i „wykorzystywane” są przez dziecko do wyjaśnienia niewłaściwego zachowania, społecznie nieakceptowanego i będącego dowodem na nieprzyjęcie wartości. Poniższa tabela ukazuje argumentację dzieci, które zostały zakwalifikowane do I, II, III i IV stadium rozumowania moralnego (w zależności od wyboru postępowania P1, P2), oraz jaki procentowy udział w globalnym wskaźniku rozwoju moralnego w obrębie badanych wartości uzyskały rozważane argumentacje.

Najbardziej interesujące wyniki uzyskano przy badaniu rozwoju moralnego odnoszącego się do wartości: opiekuńczość i odpowiedzial-

Tabela 7. Wybór postępowania a stadium rozumowania moralnego

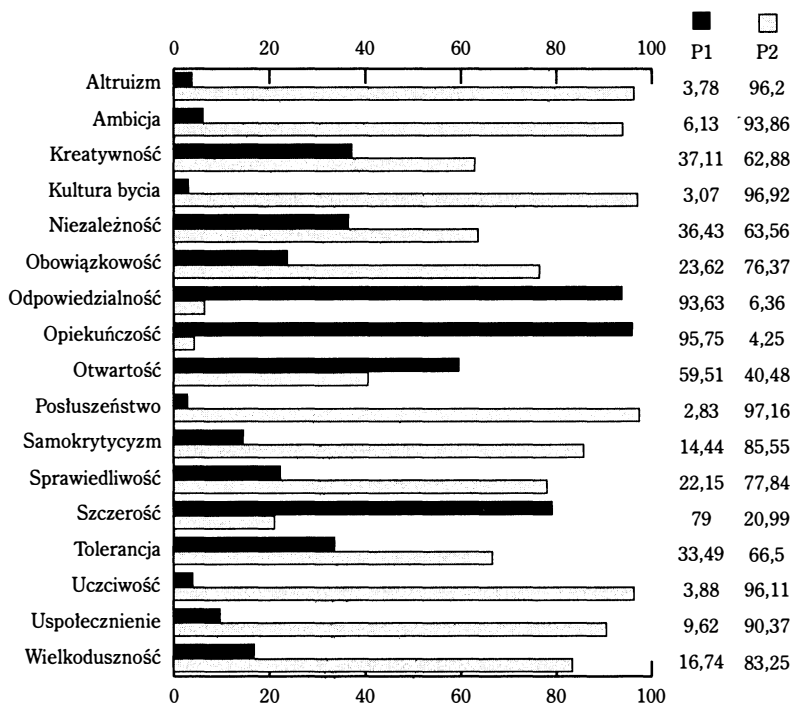
Wartości	Postępowanie	R-1	R-2	R-3	R-4	R	%
Altruizm	P1	1	21	0	0	43	3,8
	P2	1	109	290	0	1089	96,2
Ambicja	P1	1	28	2	0	63	6,13
	P2	2	219	156	14	964	93,87
Kreatywność	P1	2	144	34	1	396	37,11
	P2	0	70	153	18	671	62,89
Kultura bycia	P1	0	16	2	0	38	3,07
	P2	0	14	390	0	1198	96,93
Niezależność	P1	1	42	97	4	392	36,43
	P2	0	168	92	18	684	63,57
Obowiązkowość	P1	4	102	18	0	262	23,62
	P2	2	71	197	28	847	76,38
Odpowiedzialność	P1	6	56	322	1	1088	93,63
	P2	0	37	0	0	74	6,37
Opiekuńczość	P1	2	48	341	7	1149	95,75
	P2	3	15	6	0	51	4,25
Otwartość	P1	0	104	134	0	610	59,51
	P2	0	137	47	0	415	40,49
Posłuszeństwo	P1	3	7	4	0	29	2,83
	P2	5	222	179	2	994	97,17
Samokrytycyzm	P1	1	47	24	0	167	14,45
	P2	1	88	232	29	989	85,55
Sprawiedliwość	P1	1	76	38	0	267	22,16
	P2	2	42	200	63	938	77,84
Szczerość	P1	2	112	227	0	907	79,01
	P2	1	11	58	11	241	20,99
Tolerancja	P1	2	143	19	0	345	33,5
	P2	0	93	161	4	685	66,5
Uczciwość	P1	7	16	2	0	45	3,89
	P2	1	114	244	38	1113	96,11
Uspołecznienie	P1	2	45	4	0	104	96,2
	P2	4	129	237	1	977	90,38
Wielkoduszność	P1	0	42	28	2	176	16,75
	P2	1	178	166	5	875	83,25

ność. W obydwu przypadkach przy postępowaniu P1 najczęściej argumentacji odpowiadało III stadium rozumowania moralnego, pojawiły się również wyjaśnienia zakwalifikowane do IV (najwyższe, które osiągały dzieci) stadium. Szczerość i otwartość, to wartości odnośnie których zachowanie świadczyło o ich nieprzyjęciu. Przewagę w wypowiedziach o wyższym stadium rozumowania moralnego i w przypadku tych wartości ma zachowanie P1. Argumentacja świadcząca o uzyskaniu określonego poziomu rozumowania moralnego, pomimo zachowania niemoralnego ze społecznego punktu widzenia, miała jednak poważny wpływ na uzyskany poziom rozwoju moralnego w rozpatrywanych wartościach. Procentowy wskaźnik udziału wyjaśnień odpowiadających stadium rozumowania moralnego w zależności od wyboru postępowania przedstawia wykres 9.

Strukturę rozumowania moralnego zilustrować można przedstawiając argumentacje badanych dzieci stosowaną przy zachowaniach świadczących o przyjęciu (P2) i nieprzyjęciu (P1) rozpatrywanych wartości.

Na przykład w historyjce nr 3 (aneks), badającej urzeczywistnianie wartości, jaką jest kreatywność, dziecko ma rozstrzygnąć, czy na bal przebierańców samodzielnie, zgodnie ze swoim pomysłem wykona strój, czy skorzysta z pięknego, gotowego stroju. W przypadku postępowania P1 i P2 wystąpiły argumentacje na poziomie II, III i IV stadium i struktura sądu była taka sama bądź podobna. Stadium II (dziecko działa na rzecz zaspokajania własnych potrzeb, nastawione jest na własny interes i korzyści): bo chciałbym ładnie wyglądać (P1), bo w swoim będę ładnie wyglądać (P2); po co robić drugi jak jeden już jest (P1), drugi też się przyda (P2), po co się męczyć (P1), robienie stroju to przyjemność (P2). Stadium III (konformizm interpersonalny – moralność dobrego dziecka, dostrzega sytuacje z perspektywy innych, obawia się dezaprobaty innych, słuszne jest czynienie tego, co wiąże się z przyjęciem określonej roli): żeby rodzicom nie zawracać głowy (P1), żeby rodzice byli ze mnie dumni (P2), skoro w domu jest już strój, to trzeba oszczędzać pieniądze (P1), taki strój można zrobić z niczego, a pani mnie pochwali (P2); wszyscy będą zadowoleni (P1), pani w szkole będzie zadowolona (P2). Stadium IV (moralność opiera się na ścisłym przestrzeganiu praw i obowiązków, sądy uzasadnia się z punktu widzenia uznanych autorytetów): pieniądze, które wydałbym na nowy strój mógłbym zaoszczędzić. Nie wolno

Wykres 9. Wybór postępowania świadczący o przyjęciu bądź nieprzyjęciu wartości a rozwój moralny



wyrzucić pieniędzy w błoto – tak powtarzają rodzice (P1), tato mówi, że nie można iść na łatwiznę (P2).

Oczywiście, nie we wszystkich historyjkach (wartościach) i nie w każdym stadium można znaleźć sądy o analogicznej strukturze, odnoszące się do P1 i P2. W większości przypadków zachowanie potwierdzające przyjęcie wartości argumentowane jest na wyższym stadium, co wykazały już wcześniej omawiane wyniki. Badania nie dają jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy w sytuacji dylematu moralnego, kiedy wartości występują ze sobą w konflikcie, o zachowaniu decyduje wartość „głębiej” urzeczywistniona, czy ta, która jest w danym momencie dla jednostki wygodniejsza? Są to już rozważania na temat uniwersali-

zmu bądź relatywizmu wartości, nie jest to jednak przedmiotem pracy, wskazuje jednak niezbadane obszary dotyczące motywów postępowania człowieka.

Wnioski

1. Uzyskane wyniki badań są zgodne z aktualnym stanem wiedzy w zakresie rozwoju moralnego dzieci w młodszym wieku szkolnym. Badane dzieci znajdują się na konwencjonalnym poziomie rozwoju moralnego w III stadium, zwanym konformizmem interpersonalnym.

2. We wszystkich rozpatrywanych wartościach badanych poprzez rozumowanie i postępowanie moralne, występuje zależność pomiędzy rozumowaniem a postępowaniem moralnym. Im wyższe stadium rozumowania moralnego, tym zwiększa się zachowanie świadczące o przyjęciu badanej wartości. W wynikach ujmowanych globalnie korelacja występuje we wszystkich rozpatrywanych wartościach. W jednostkowych przypadkach wysoki wskaźnik rozumowania moralnego nie zawsze determinuje postępowanie świadczące o przyjęciu wartości.

3. Hierarchie wartości powstałe na podstawie badania postępowania moralnego są bardziej zróżnicowane strukturalnie (większe amplitudy pomiędzy największą a najmniejszą wartością, czy pomiędzy kolejnymi wartościami w hierarchii) niż hierarchie wartości tworzone na podstawie badania rozumowania moralnego. Tendencja ta dała się zauważyć we wszystkich kombinacjach porównywanych hierarchii. Można na tej podstawie sądzić, że postępowanie moralne badanych dzieci w większym stopniu zależne od konkretnej sytuacji, kontekstu zdarzenia itd. niż rozumowanie moralne.

4. Zauważalna jest tendencja do lokowania wartości kompetencyjnych na niższych pozycjach w hierarchiach wartości niż wartości interpersonalnych (zarówno w hierarchiach powstałych na podstawie badania rozumowania moralnego jak i postępowania moralnego).

Załączony poniżej aneks stanowi egzemplifikację zastosowanej techniki badawczej (wybór 4 historyjek z 17 oraz wybory i argumentacje badanych uczniów).

Aneks 1

Kwestionariusz pedagogicznego testu do badania rozwoju moralnego dzieci (Ilustracje: Maria Sękowska)

INSTRUKCJA

Za chwilę zostanie przedstawione Ci kilkanaście krótkich historyjek zilustrowanych obrazkami. Są to opowiadki o tym, co przydarzyło się kiedyś Twoim rówieśnikom. Twoim zadaniem jest uważne ich wysłuchanie i zrozumienie. Spróbuj sobie wyobrazić przedstawione sytuacje, a może przeżyłeś podobną? Następnie zaznacz ten obrazek (w dolnym rzędzie), który odpowiadałby Twojemu zachowaniu, zawsze masz do wyboru dwie możliwości. Potem krótko wyjaśnij, dlaczego tak byś postąpił (a)?

Postaraj się odpowiedzieć szczerze. Twoje odpowiedzi nie będą oceniane i każda z nich będzie poprawna, pod warunkiem, że będzie prawdziwa.

Dzięki tej naszej zabawie w „Jak bym postąpił?” pomożesz mi zrozumieć jak myślą i postępują dzieci w Twoim wieku. To bardzo ciekawe.

*Dziękuję
Małgorzata Głowska-Sołdatow*

HISTORYJKA nr 1

Dziś w szkole Olek sam siedział w ławce. Dowiedział się od pani, że jego kolega Krzyś jest chory i dobrze byłoby zająć do niego po lekcjach i przekazać, co działo się w szkole, powiedzieć mu, co było zadane i wytłumaczyć lekcje.

Po wyjściu ze szkoły Olek stanął przy bramce i zastanawia się, co robić. Pójść odwiedzić chorego kolegę czy pędzić do domu, udrobić szybko lekcje, a potem pójść do swojego kolegi – sąsiada, który dostał na urodziny nową grę komputerową?

Co Ty byś zrobił(a) w takiej sytuacji? Zaznacz obrazek.



*Olek sam siedzi
w ławce*



*Olek przy bramce szkolnej
– zastanawia się, gdzie pójść*



*Olek objaśnia lekcje
Krzyśowi*



*Olek siedzi przy
komputerze*

Dlaczego tak byś postąpił(a)?

HISTORYJKA nr 2

Pani ogłosiła w III klasie konkurs ze znajomości lektur szkolnych. Magda bardzo lubi czytać i należy w klasie do osób, które przeczytały najwięcej książek. Wie jednak, że nie zna książki *DZIECI z BULLERBYN*, która omawiana była podczas jej choroby. Magda bardzo chciałaby wygrać ten konkurs i udowodnić, że jest najlepsza. Powinna przeczytać tę lekturę, ale właśnie teraz czyta piękną powieść o Pollyannie. A może nie będzie pytań z *DZIECI z BULLERBYN*? – zastanawia się, co robić Magda.



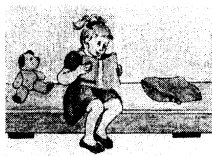
*Pani ogłasza w klasie
konkurs*



Magda się zastanawia



Magda czyta „Dzieci z Bullerbyn”



Magda czyta „Pollyannę”

Co Ty byś zrobił(a) w takiej sytuacji? Wskaż rysunek.

HISTORYJKA nr 3

W szkole Jacka za tydzień będzie bal przebierańców. Pani zachęcała, żeby samemu wymyślić strój. Jacek ma w domu po starszym bracie przepiękny strój Robin Hooda, którego nikt jeszcze w klasie nie widział, ale przyszedł mu do głowy taki znakomity pomysł na przebranie! Wieczorem, wspólnie z rodzicami zastanawiał się, czy lepiej będzie skorzystać z gotowego już stroju, czy własnoręcznie wykonać strój według swojego pomysłu?



Ogłoszenie o balu przebierańców



Karol w stroju Robin Hooda

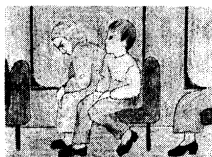


Karol wykonuje nowy strój

Co Ty byś zrobił(a) w takiej sytuacji? Zaznacz rysunek.

HISTORYJKA nr 4

Wojtek wracał autobusem z treningu szkolnej sekcji sportowej. Bardzo był zmęczony, więc usiadł przy oknie. Na następnym przystanku, koło cmentarza wsiadło sporo ludzi i prawie same starsze osoby. Wojtek w pierwszym odruchu chciał się zerwać i ustąpić miejsce. Zawahał się jednak. I tak nie ustąpię miejsca wszystkim starszym osobom, a poza tym jestem po treningu naprawdę zmęczony – myślał Wojtek.



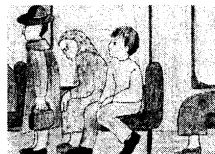
Wojtek siedzi w autobusie



Do autobusu wsiadają starsze osoby



Wojtek ustępuje miejsca



Wojtek siedzi nadal, wokół stoją starsze osoby

A jak Ty byś się zachował(a)? Zaznacz rysunek.

ANEKS 2

Historyjka 1

(altruizm – niesienie pomocy innym bez względu na korzyści)

P2

- bo jakby się pani dowiedziała, to mogłaby nakrzyczeć, że nie poszedłem (1)
- bo jak ja bym był chory, to on też by nie przyszedł (1)
- bo go lubię (2)
- poszedłbym, ale zabrał gierki. Ja bym grał, a jemu nie byłoby smutno (2)
- żeby nie narobił sobie zaległości w szkole (3)
- nie można zostawiać kolegi bez pomocy (3)
- lepiej komuś pomóc, niż sobie zrobić przyjemność (3)
- to dobry uczynek (3)
- przede wszystkim, żeby mu nie było smutno (3)

P1

- jak bym poszła, to by na mnie nakrzyczała mama, że „chodzę po chorych” (1)
- do chorych się nie chodzi, bo można się zarazić (2)
- objaśnić lekcje można przez telefon (2)
- bo się jeszcze nie nacieszyłem gierkami (2)
- bo mi się nie chce (2).

Historyjka 2

(ambicja – staranie o bycie najlepszym, konsekwencja w dążeniu do celu)

P2

- bo jakby mnie pani złapała, to bym pałą dostał (1)
- mogłaby pani nakrzyczeć (1)
- lubię wygrywać (2)

- nie ma pewności, że nie trafię na pytanie z tej książki (2)
- z niej będzie więcej pytań, bo jest gruba (2)
- już mama by dopilnowała, żebym przeczytał (2)
- skoro jestem najlepsza, to muszę to udowodnić (3)
- jeżeli chce się wygrać, to trzeba przeczytać (3)
- trzeba przeczytać, bo to obowiązek (3)
- bo to warunek konkursu (4)
- czasami trzeba zrezygnować z przyjemności jeżeli są ważniejsze sprawy. Nie mogłabym zawieść pani. (4)

P1

- mama krzyczy jak nie kończę czegoś, co zacząłem. Co ja z tego będę miał? (1)
- przecież nie ma obowiązku brać udział w konkursie (2)
- może nie będzie pytań z DZIECI z BULLERBYN (2)
- wolę czytać, to co mi się podoba (2)
- nie lubię konkursów (2)
- rodzice by się ucieszyli, że mam swoje zdanie (3)
- nie będę czytał i nie wezmę udziału w konkursie, żeby dać szansę moim kolegom (3)

Historyjka 3

(kreatywność – twórcza wyobraźnia, potrzeba i chęć tworzenia)

P2

- robienie stroju to przyjemność (2)
- drugi też się przyda (2)
- bo w swoim będę ładnie wyglądać (2)
- bo byłby dokładnie taki jak mnie się podoba (2)
- pani prosiła, żeby samemu zrobić (3)
- nie będę oszukiwał pani (3)
- żeby rodzice byli ze mnie dumni (3)
- taki strój można zrobić z niczego, a pani mnie pochwali (3)
- w tym wypadku chodzi nie o to jak się będzie wyglądać, tylko żeby samemu zrobić (4)
- zdecydowanie próbowałbym własnymi siłami zrobić strój (4)
- od czego jest fantazja. Zawsze robię sam. (4)
- tato mówi, że nie można pójść na łatwiznę (4)

P1

- wykonując swój strój mogłabym nabałaganić i mama wtedy krzyczy (1)
- bo jest gotowy i ładny (2)
- bo chciałbym ładnie wyglądać (2)
- po co się męczyć, mógłby nie wyjść (2)
- pomysłów wiele to ja mam, ale nie chce mi się robić (2)
- po co robić drugi jak jeden już jest (2)
- żeby rodzicom nie zawracać głowy (3)
- wszyscy się ucieszą, że mam ładny strój (3)
- skoro w domu jest już gotowy strój, to trzeba oszczędzać pieniądze

- (3)
- pieniądze, które wydałbym na materiały do zrobienia nowego stroju mógłbym zaoszczędzić. Nie wolno wyrzucać pieniędzy w błoto. Tak powtarzają rodzice. (4)

Historyjka 4

(kultura bycia – umiejętność zachowania się, uprzejmość, okazywanie szacunku)

P2

- jak będę stary, to i mnie będą ustępować (2)
- siedzieć byłoby mi głupio (2)
- nie lubię siadać, wolę po prostu stać – lepiej widać (2)
- ustąpię, ale to czasami niesprawiedliwe. Oni sobie robią wycieczki autobusowe (2)
- bo starsi są po prostu zmęczeni (3)
- ja jestem sportowcem. Trzeba wytrzymywać, oni nie są sportowcami (3)
- zmęczony starszy i zmęczony młody to nie to samo. Im z powodu wieku jest ciężiej (3)
- bo tak każe kultura (3)
- Gdyby autobus zahamował, mogłaby sobie coś zrobić (3)

P1

- bo wsiadłem pierwszy (2)
- przecież mogę zapatrzeć się w okno i nie widzieć (2)
- miejsca są nie tylko dla starszych (2)
- ja też przecież mogę być zmęczony (2)
- ja w zasadzie nie jeżdżę autobusami, a jak się to zdarzy, to mama zawsze każe mi siadać (3)
- dziecko ma takie same prawa jak dorosły (3).

